

BEG IFIGENIJE S TAURIDE NA ŠEMPETRSKEM RELIEFU

JOSIP KLEMENC

Izkopavanje v Šempetru v Savinjski dolini je bilo končano na doslej razpoložljivem zemljišču že januarja leta 1955.¹ Potrebno pa je bilo še sondirati 3 m globoko preiskani prostor na južnem robu pri Došlerjevi hiši. Tam smo namreč predvidevali precej globoko še nekaj spomenikov. Pri tem delu nas je močno ovirala talna voda, tako da nam tega načrta ni bilo mogoče izvesti v poletju leta 1955. Poletje leta 1956 je bilo relativno zelo suho in smo ob nizki talni vodi sondirali ta prostor ter ugotovili nekaj fragmentov iz peščenjaka, ki jih pa zaradi vode nismo mogli takoj dvigniti. Meseca oktobra je voda toliko upadla, da smo nekaj teh fragmentov dvignili. Razen tega smo dvignili še nekaj marmornatih fragmentov. Tako je del marmornatega arhitrava (inv. št. 605) ležal v kvadrantu D 2. Večji del dvojnega kapitela iz marmora (inv. št. 607) smo našli v kvadrantu E 4. Ta kos pa dopolnjuje fragment iz marmora (inv. št. 18), ki smo ga našli takoj na pričetku izkopavanja leta 1952. Oba skupaj spadajoča dela predstavljata dvojni kapitel nad pilastri grobnice Priscianov.

Ko smo nekoliko zahodnejše od mesta, kjer smo leta 1954 odkopali Ganimeda,² zgrinjali material za zasipavanje že preiskanega prostora, smo segli precej globoko, da, celo pod površino talne vode. Računali smo na to, da mogoče vendar najdemo še kak kos, saj je tudi Ganimedov relief ležal precej globoko v talni vodi. Pri tem delu smo zadeli 450 cm globoko na levi stranski rob marmornate plošče z reliefom (inv. št. 606).

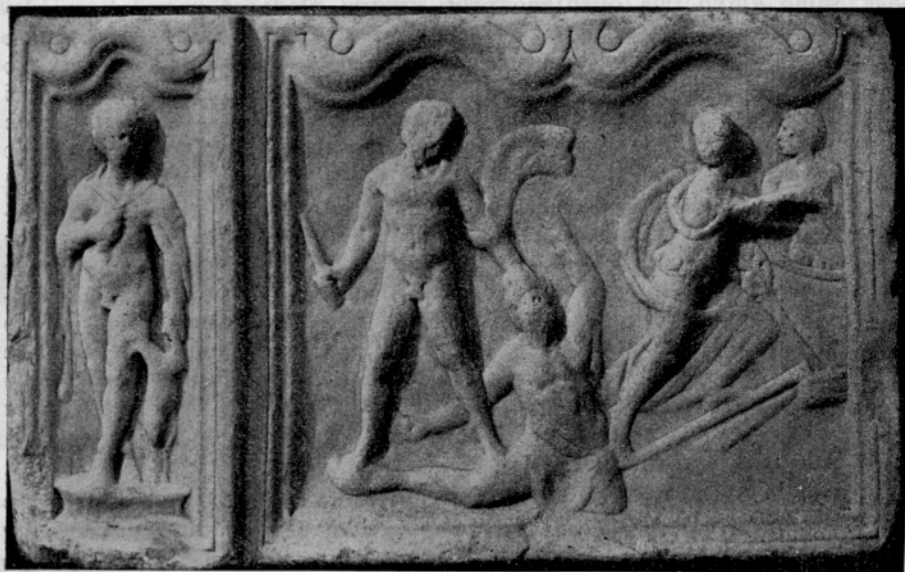
Plošča (sl. 1) je ležala poševno, z reliefom obrnjena navzgor. Zaradi tega sta voda in pesek njeno površino precej izlizala. Dolžina spomenika znaša 170 cm, višina 109 cm. Povprečna debelina 23 cm. Na levi strani v dolžini 44 cm je kos za 16 cm debelejši, tako da znaša njegova debelost tukaj 39 cm.

Na sprednji strani sta dva reliefa, ki pa nista med seboj v vsebinski zvezi. Vsak izmed njih ima trikrat profiliran okvir. Okvir manjšega reliefa je 10 cm višji od večjega. Okviri so spodaj in na obeh straneh ravni, gornji rob pa zavzema noriško-panonska voluta. Nad manjšim reliefom je enojna noriško-panonska voluta, nad večjim dvojna.

¹ Arheološki vestnik VI, Ljubljana 1955, str. 291 sqq.

² Arheološki vestnik VII, Ljubljana 1956, str.

V desnem večjem okviru imamo upodobljenih dvoje prizorov, ki sta pa med seboj v vzročni zvezi. Pod desno noriško-panonsko voluto je upodobljen del ladje s krmilom. V ladji stoji s telesom frontalno obrnjena gola moška oseba, ki se prikazuje do pasu iz ladje. Glavo ima obrnjeno v profil na levo, k na ladjo hiteči, nazaj se ozirajoči ženski osebi, kateri pomaga z obema rokama na ladjo. Relief je precej izlizan, vendar je mogoče točno videti, da je moški na ladji prijel z desnico iztegnjeno desno roko bežeče žene. Izpod obeh rok je videti

Sl. 1. Beg Ifigenije s Tauride, Šempeter v Savinjski dolini, marmor, izkopano 1956

pravokoten podolgovat kos, podoben polenu. Videti je kot stojalo nekega predmeta, ki sta ga osebi držali s svojimi levicami vodoravno tako, da ga ne vidimo.

Na ladji se zelo dobro vidi krmilo in lesen nastavek, na katerega je prislonjena deska. Po tej poševni deski hiti omenjena ženska figura z velikimi koraki. Žena je oblečena v dolg hiton, ki je prepasan in ji visi apoptigma precej globoko. Čez to obleko je ogrnila plašč, ki ji zaradi velike naglice, s katero hiti na ladjo, plapolata zadaj v zraku. Žena gleda nazaj. Da je ta oseba žena, nam posebno dokazujejo lasje, spleteni v krobilos, ki ga jasno vidimo. Umetnik je naglico, s katero hiti žena na ladjo, posebno dobro izrazil. Spodnji del desne noge je močno iztegnjen in noga se dotika tal samo s konci prstov, medtem ko je leva noga v kolenu in gležnju močno upognjena. S celim stopalom pritiska na desko, da odžene telo s tem večjo silo naprej. Ozirajoča se nazaj gleda na prizor, ki se odigrava za njenim hrbtom.

Pod drugo noriško-panonsko voluto tega okvira se odigrava prizor, ki je gotovo v zvezi s prej opisanim begom ženske osebe. V tej skupini sta dve moški osebi. Desna od obeh figur predstavlja en face moža, ki je pokleknil na levo koleno, medtem ko ima desno nogo stegnjeno na stran. Oblečen je v obleko z dolgimi rokavi, ki se s sprednjim delom vleče po tleh. Njegove kretnje izdajajo osebo, ki prosi milosti. Levico je dvignil nad svojo glavo, z desnico je pa široko zamahnil, da bi jo tudi dvignil k levici za prošnjo. Za njegovo glavo z bujnimi lasmi ga grabi za njim stoječi mladenič široko razkoračenih nog s telesom en face, samo glavo ima obrnjeno proti sredini gledajoč navzdol na klečečega sovražnika. Zgrabil ga je z levico, okrog katere ima ovito vihrajočo hlamido, močno za lase. Z desno nogo pritiska nasprotnikovo nogo k tlom in ga ovira, da se ne more dvigniti. V iztegnjeni desnici pa drži kratek meč, s katerim bo odsekal sovražniku glavo. Očitno nam predstavlja klečeča oseba starejšega, orjaškega moža, zelo verjetno barbara.

Snov za šempetrške reliefe je vzeta predvsem iz trojanskih pravljic³ in mitoloških pripovedk, ki so nastale v zvezi z njo. Izmed vseh v Šempetru izkopanih reliefov sta dva, na katerih je Ifigenija glavna oseba. Prvi relief, ki smo ga imenovali Ifigenija v Avlidi,⁴ nam predstavlja prizor, kako pripravljajo žgalno žrtev — košuto, ki jo bodo darovali boginji Artemidi namesto nje. Ifigenija na tem reliefu sploh ni upodobljena, ker je po pravljici bila tisti hip prenesena na Tavrido in tam postala svečenica v svetišču Artemide. Središče in glavna oseba tega reliefa je Artemida s krmilom v roki, ki dovoljuje Ahajcem, da lahko odplujejo proti Troji.

Na drugem reliefu pa vidimo Ifigenijo, kako stoji pred oltarjem s plapolajočim ognjem.⁵ Pred njo je mladenič z zvezanimi rokami, za njim pa varujoči ga stražnik, ki se naslanja na kopje. Za Ifigenijo stoji rabelj, ki je že potegnil meč, da bi zabodel mladeniča. Ifigenija piše na diptihon, kjer sporoča domov, da v Avlidi ni bila žrtvovana. To sporočilo naj bi nesel v Argo Pilad, ker se Orest do takrat še ni dal spoznati. Zato je mogoče, da je pred Ifigenijo stoječi mladenič Pilad ali pa Orest, ki čaka, da ga bodo žrtvovali. Vsekakor si je Ifigenija ob tej priložnosti izmislila načrt, s katerim je rešila sebe, oba mladeniča in preskrbela, da je prišel ksoanon (leseni kip) boginje Artemide, Apolonove sestre, v Grčijo, kakor je zahteval Apolon.

Ifigenija to pot ni žrtvovala, pač pa je rekla začudenim stražnikom in rablju, da boginja neče danes sprejeti teh žrtev, ker je eden od teh ujetnikov morilec svoje lastne matere. Najprej morajo oprati njega, potem njegovega prijatelja in ksoanon v morski vodi.⁶ Ifigenija jih je peljala k morju, nakar so zbežali na ladjo, ki jih je že čakala. Tako bi bili rešili svojo nalogo, zbežali bi pa tudi pred kraljem Thoastom,

³ Zbornik filozofske fakultete v Ljubljani II, 1955, str. 57 sqq.

⁴ Arheološki vestnik VI, Ljubljana 1955, str. 63, sl. 4.

⁵ O. c., str. 64, sl. 5.

⁶ Euripid, Iphing. Taur. 83, 970 sqq.

ki je po Euripidovi verziji ostal živ. Po neki drugi kasnejši verziji pa je Orest ubil kraljat Thoasta, ki jih je zasledoval.⁷

Naš desni relief nam zagotovo predstavlja moment, kako Ifigenija stopa na ladjo z lesenim kipom boginje Artemide. Na nekaterih reliefih je ksoanon zelo točno in razločno upodobljen. Na našem reliefu vidimo samo postament tega lesenega kipa, ostalo je pa skrito za njim, ker mislimo, da so kip nosili v horizontalnem položaju. Vsekakor si tako lahko tolmačimo nekoliko nenavadno izdelavo onega reliefa, ko Ifigeniji z ladje ponujajo roko. Na nekaterih reliefih vidimo za Ifigenijo ležati mrtvega kralja Thoasta, ki ga je ubil Orest, z golim mečem v roki. V drugi roki pa drži nožnico. Na reliefu iz Weimarja (sl. 2) se

Sl. 2. Beg Ifigenije s Tauride. (Po Baumeistru)

popolnoma dobro vidi, kako ima Ifigenija kip naslonjen na levo rame in kako ga spodaj drži z levico. V našem primeru je Orest samo zagrabil za meč, da bi umoril orjaškega moža, Thoasta, kralja na Tavridi. Od lesenega Artemidinega ksoanona, ki ga v našem primeru nosi Ifigenij, pa vidimo samo njegovo podnožje.

V levem trikrat profiliranem ožjem okviru stoji na nizkem postamentu gola moška figura s telesom en face, glavo obrnjeno nekoliko na desno. Predstavlja nam močno, mišičasto postavo, ki stoji prekrizanih nog. Vsa teža telesa počiva na levi nogi, medtem ko je desna naslonjena od zadaj na njo. Telo, posebno pa glava, je močno izlizano od vode in peska, vendar je mogoče ugotoviti močne lase, pod katerimi se vidi desno uho. Telo je pokrito zadaj s plaščem iz ustrojene volče kože. Okrog vratu je ta plašč pritrjen tako, da sta prednji nogi zvezani na prsih. Rep visi ob desni strani telesa. Mož drži z desnico plašč pred prsi, z levico, katere nadlehtnica je tudi še pokrita s kožo, se igra z manjšim psom, ki se je vzel na zadnje tace. Obrnjen je s hrbtom h gospodarju, katerega verno gleda. Gospodar ga drži za njegove spred-

⁷ Luc. Tex. 23. Sery. ad Verg. Aen. 2, 116, 6, 136, Hygia f. 261. Mith. Vat. 202. Sarkophagrelief aus Weimer, Baumeister Denkmäler des klassischen Altertums I, S. 759, Fig. 8.

nje noge. Motiv igranja človeka z ljubimi živalmi najdemo že na arhaičnih grških nagrobnikih.⁸

Reliefna plošča, na kateri je upodobljen beg Ifigenije s Tavride, je na eni strani v dolžini 44 cm odebeljena za 16 cm. Na tem mestu je zgoraj tudi dolbina, kjer so bile pritrjene spojke, ki so vezale to ploščo z drugo. Dejstvo, da je spomenik odebeljen na eni strani, včasih celo na obeh, je značilno za navpične stene grobnih skrinj za pepel pokojnikov. Za to govori tudi porazdelitev reliefov. Navadno imajo grobne skrinje za pepel na sprednji strani en večji relief. Na vsaki njegovi strani pa stoji še en manjši, bodisi na isti plošči ali pa na podobni s prvo zvezani.

Pri časovni opredelitvi te plošče se moramo opirati na šempetrške spomenike, ki so z več podatki zanesljivo datirani. Stilistične posebnosti in način, kako je plošča obdelana, nam dokazujejo, da je ta spomenik nastal časovno po spomeniku Enijcev (138 po Kr.), toda pred grobno edikulo Priscianov (ca. 150–160 po Kr.).

Ta reliefna plošča, ki je ne moremo nikakor spojiti z drugimi, do sedaj izkopanimi šempetrskimi ploščami v celoto, je stranska stena neke nove grobne skrinje za pepel, ki še ni odkrita.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Flucht Iphigenies von der Halbinsel Tauris auf dem Relief von Šempeter v Savinjski dolini (St. Peter im Sanntale)

Die grossen Ausgrabungsarbeiten in St. Peter im Sanntale waren schon Mitte Jänner 1955 abgeschlossen (Anm. 1). Nur der kleine südliche Teil in der Tiefe von 4 m, der meistens unter dem Niveau des Grundwassers stand, war noch bei einem seichten Wasserstande zu durchsuchen. Es gelang uns im Juli 1956 den Grund mit etwas Erfolg zu sondieren. Mit dem Zuschütten dieser Grube fingen wir im Oktober desselben Jahres an. Das notwendige Material zum Zuschütten holten wir aus der Nähe des Fundortes, wo seinerzeit das Ganimedes-Relief ausgegraben wurde (Anm. 2). Bei dieser Arbeit, fast 4,50 m tief, stiessen wir mit dem Bulldozer an den Rand eines Marmorstückes, das tief im Wasser lag. Nachdem wir konstatierten, dass es sich um ein Relief handelt, brachten wir das schief gelegene Stück (Inv. Nr. 606, Abb. 1) nicht ohne Mühe an den Tag. Es lag schief, ganz im Wasser, mit dem Relief nach oben gewendet. Deswegen ist es auch ziemlich abgeglättet. An einer Seite ist das Stück (170 cm lang, 109 cm hoch und 25 cm stark) in der Länge von 44 cm um 15 cm verstärkt.

Die äussere Form der Platte zeigt, dass es sich hier um die Seitenwand einer Aschenkiste handelt (Vergleiche, J. Klemenc, Die Aschenkisten von St. Peter im Arh. Vestnik VII/4, Ljubljana 1956, S. 384 sqq.).

⁸ Primerjaj Brunn — Bruckmann Tab. 41 b. A. Springer, Handbuch der Kunstgeschichte I. Berlin — Leipzig 1920. S. 212., omenja med arhaičnimi mojstri, ki so postavljali nagrobne spomenike, nekega Alksenorja iz otoka Naksa. Ta je upodobil na nagrobniku, ki so ga našli v Orhomenosu, na palico se opirajočega starčka kako se igra s psom, vzpenjajočim se ob nogi. Ljubezen pokojnikov do živali so že arhaični mojstri radi izražali na spomenikih.

Auf der Vorderseite haben wir zwei Reliefs, die inhaltlich in keiner Verbindung miteinander stehen. Das grössere Relief unter der doppelten norisch-pannonischen Volute zeigt, wie eine bekleidete Frau, schnellen Schrittes ein Brett besteigt, das auf das Schiff am Ufer hinaufführt. Sie trägt ein Xoanon unter den Armen und ergreift die hilfreiche Hand des Mannes auf dem Schiffe. Das Gesicht hat sie nach hinten gewendet und beobachtet, wie ein Jüngling mit dem Schwerte den auf die Knie gestürzten Verfolger umbringen wird. Sehr viele in St. Peter gefundene Reliefs behandeln die mit dem trojanischen Kriege in Verbindung stehenden mythologischen Ereignisse (Anm. 3). In den meisten spielt Iphigenie, die Tochter des Königs Agamemnon, die Hauptrolle (Anm. 4, 5). Auf dem Relief (Inv. Nr. 68 + 117) erkennt die Iphigenie, ihren Bruder Orestes und seinen Freund Pilades. Dann führt sie beide, unter dem Vorwande, dass sie als Muttermörder gereinigt werden müssten, zur Meeresküste. Da besteigen sie (unser Relief) das Schiff (Anm. 6, 7). Auf den Sarkophagen sind öfters mehrere Handlungen einer mythologischen Persönlichkeit nebeneinander im Relief gegeben (Abb. 2). In St. Peter ist gewöhnlich auf einem Relief nur eine Handlung abgebildet und noch da ist die Zahl der handelnden Personen stark reduziert.

Das zweite, schmalere Relief zeigt unter einfacher norisch-pannonischer Volute einen Jüngling mit Wolfshaut über die Schultern. Er spielt mit einem auf Hinterfüssen stehenden Hunde. Das Motiv der Liebe zu den Tieren war in der antiken Skulptur schon längst bekannt (Anm. 8). Nach den bis jetzt bekannten Kriterien aus St. Peter datiert der Verfasser die Reliefs in die Zeit zwischen 129 und 150 n. Chr.